

JEDNA PRIKRIVENA MORFOSINTAKTIČKA SHEMA REČENIČNOG MODALITETA

VJEKOSLAV ĆOSIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK: 801.55:801.56
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno: 1998-07-07
Received

U radu je prikazan morfosintaktički mini-sustav anafora i deiktika koji - uz tradicionalnu paradigmu upitnih riječi kojima identificiramo sintaktičke funkcije u rečenici: *tko?*, *koga?*, *komu?*, *koga?*, *o komu?*, *(s) kim?*, *kada?*, *kako?*, *koliko?*, *gdje?* i *zašto?* - sadrži i oblike koji odgovaraju na ta pitanja na neodređeni, niječni i potvrdni način, npr. u hrvatskom: *tko?* - *netko, nitko, taj*; *kada?* - *nekada, nikada, tada*, itd. Utvrđuje se da ti odgovori pokrivaju glavninu područja temeljnih rečeničnih modaliteta (osim zapovjednoga, koji svoj izravni morfosintaktički izraz ima u glagolskom načinu imperativu, i uskličnog, koji nema usustavljena izražajna sredstva). Svojim pravilnim ustrojem oni tako tvore jednu vrstu prikrivene morfosintaktičke sheme rečeničnih modaliteta. Analiziraju se mini-sustavi triju različitih jezika: hrvatskoga, latinskoga i njemačkoga. Latinski i njemački imaju logično ustrojene mini-sustave s vrlo malo nepokrivenih mjesta, ali s nešto manje pravilnosti u tvorbi nego hrvatski: npr. lat. *quis?* - *aliquis, nemo, is*; njem. *wer?* - *jemand, niemand, d(ies)er*. U bilješki se daju i primjeri iz češkog jezika koji ima koherentno ustrojen mini-sustav kao i hrvatski. Za autora najzanimljiviji su oblici za "neodređeno": hrv. *netko, nešto, nekada, nekako, nekoliko*; lat. *aliquis, aliquid, aliquando, aliquo modo, aliquot, alicubi*; njem. *jemand, etwas, irgendwann, irgendwie, irgendwo*. Ti oblici nemaju odgovarajući rečenični modalitet, ali su u sintaktičkom pogledu srodni oblicima za "potvrdno".

U svojem radu "Le mode verbal et la modalité de la phrase"¹ pokušali smo dovesti u vezu jednu gramatičku (glagolski vid) i jednu sintaktičku ili sintaktičko-

¹ Vjekoslav Ćosić, "Le mode verbal et la modalité de la phrase", *Actes du XVIIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romane*, sv. II (Linguistique théorique et linguistique synchronique), Max Niemeyer, Tübingen, 1991., str. 380-388.

Realno se pak artikulira od 0 → 1, od Neg → Afir, između kojih nalazimo Inter (upitni modalitet). Imamo dakle slijed: neodređeno - niječno - upitno - potvrdno. No takav model bio je, i još uvijek je, samo radna pretpostavka koju treba argumentirati i dokazati.

U potrazi za daljnjim dokazima i argumentima došli smo do zanimljive činjenice u morfologiji anaforika i deiktika u hrvatskom i još nekim jezicima. Naime, slučajno ili ne, u hrvatskom nalazimo gotovo savršeno sređen mini-sustav zamjenica i priloga koji, kao anaforici, pokrivaju područje temeljnih rečeničnih funkcija ali i RM, izuzevši zapovjedni i usklični.⁵

U sintaksi rečenice poznat je test identifikacije rečeničnih funkcija (rečeničnih dijelova) pomoću upitnih riječi: *tko, što, koga, čega, komu, čemu, s kim, s čim*, (anafore) *kada, kako, koliko, gdje, kuda, kamo, zašto* (deiktici), pomoću kojih detektiramo funkcije subjekta, direktnog i indirektnog objekta, priložnih dopuna mjesta, sredstva, društva, vremena, prostora, uzroka itd. Taj je test bio poznat klasičnoj sintaksi a rabi se učinkovito i u modernoj sintaksi.⁶

U odgovoru na navedene anafore i deiktike dobivamo funkciju promatranoga dijela rečenice: *Petar pjeva serenadu. Tko pjeva serenadu?* Dakle, *Petar* = subjekt. I obrnuto, u govornom činu upita: *Tko pjeva serenadu?* pitanje se odnosi na subjekt rečenice. U normalnim govornim situacijama kao odgovor na upitnu rečenicu, tipa djelomičnog upita (fr. *interrogation partielle* ili *interrogation nucléaire*) dobivamo imenicu, zamjenicu, imensku sintagmu ili čitavu rečenicu, prema već poznatim sintaktičkim analizama.

Međutim, ako se u odgovoru na pitanje pojavi neka druga anafora ili deiktik, dobivamo vrlo zanimljivu situaciju. Poslušimo se opet već rabljenom upitnom rečenicom: *Tko pjeva serenadu?* U odgovoru na nju možemo dobiti:

1. *Netko pjeva serenadu.*
2. *Nitko ne pjeva serenadu.*
3. *Taj, ovaj, on(aj) pjeva serenadu.*

Tako smo dobili niz likova: *tko, netko, nitko, taj, ovaj, on(aj)*, koji tvori morfološki pravilno strukturiran skup, koji se i semantički da srediti prema kriterijima o kojima će dalje biti govora, a najavljeni su već u našem podsjećanju na shemu rečeničnih modaliteta iz rada navedenog u bilj. 1. Isti se niz može navesti i za sve ostale anafore i deiktike, što sve skupa čini jedan zatvoreni i - u hrvatskome - strogo strukturirani mini-sustav.

Taj bi se mini-sustav mogao tabelarno prikazati, vodeći istovremeno računa o sintaktičkim funkcijama, nekim njihovim semantičkim osobinama te o rečeničnim modalitetima, na slijedeći način:⁷

(*Nemam vremena.*) i djelomična (*Nemam vremena za bacanje.*) ili može, kao u francuskom, značiti izuzimanje (*Il n'y a qu'un seul exemplaire - Ima samo jedan primjerak.*)

⁵ Kao što smo već rekli, zapovjedni ima svoju eksplicitnu formu u glagolskom načinu imperativu, a usklični u intonaciji i nekim priručnim izražajnim sredstvima kao u hrv. *zar*, u lat. *utinam*, *ita* itd.

⁶ Izvrstan primjer uporabe pitanja u analizi rečenice dao je prvi moderni sintaktičar, Lucien Tesnière, u svom kapitalnom djelu *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, Klincksieck, 1959., str. 1 91-217.

⁷ U tablici su izostavljeni padežni oblici anafora za "živo" i "neživo" kojima se identificiraju odgovarajuće rečenične funkcije.

Reč. modalitet					
Sint. funkcija		Neodređeno	Niječno	Upitno	Potvrдно
Subjekt	"živo"	netko	nitko	tko	taj, ta
	"neživo"	nešto	ništa	što	to
Priložne dopune	"vrijeme"	nekad(a)	nikad(a)	kad(a)	tad(a)
	"način"	nekako	nikako	kako	tako
	"količina"	nekoliko	?nikoliko (ništa)	koliko	toliko
	"mjesto"	negdje	nigdje	gdje	tu
		nekamo	nikamo	kamo	tamo
nekuda		nikuda	kuda	tuda	
"uzrok"	za nešto	nizašto	zašto	zato	

Iz tablice se vidi da tako složeni određenim slijedom (makar namjernim i s "predumišljajem") ti likovi tvore visokoorganizirani podskup koji pokriva ne samo rečenične sastavnice nego i rečenične modalitete.⁸ Morfološke opozicije ovog mini-sustava dovedene su gotovo do savršenstva koje narušavaju samo neka manja podešavanja - fonetsko: *nešto - ništa*; morfološko: *taj - tko, što - tko*; sintaktičko: *za nešto - nizašto*.

I dok su u našim tablicama oblici poredani određenim logičkim redom (koji se može objašnjavati, ali i opovrgavati, osporavati), sama morfologija (logika jezika) nas upućuje na jedan drugi slijed koji ide od jednostavnoga (temeljnoga) prema složenim oblicima vodoravnoga niza. A upravo tu, u vodoravnom nizu primjećujemo iznimnu pravilnost tvorbe. Temeljni, jednostavni oblici nalaze se u krajnjem stubcu tablice, u rubrici "potvrдно", što odgovara potvrđnom (afirmativnom) modalitetu: *taj, (ta), tada, tako, toliko, tu, zato*.

Lako je uočiti da su svi sazđani od korijenskog suglasnika *T-* i sekvenci koje "potvrдно" dijeli s ostalim vertikalnim nizovima: *-ada, -ako, -oliko*. Jedino "uzrok" ima prijedlog *za* sljubljen uz "neživo" *to*. Navedenim potvrđnim anaforicima i deiktikima oponiraju likovi koji izražavaju prostornu dubinu, razmak u odnosu na govornika u prostoru, korofore, i to:

<i>taj, ta</i>	<i>ovaj, ova</i>	<i>onaj, ona</i>
<i>to</i>	<i>ovo</i>	<i>ono</i>
<i>tada</i>	<i>*ovda</i>	<i>onda</i>
<i>tako</i>	<i>ovako</i>	<i>onako</i>
<i>toliko</i>	<i>ovoliko</i>	<i>onoliko</i>
<i>tu</i>	<i>ovdje</i>	<i>ondje</i>

⁸ U pitanju su zapravo samo dva modaliteta: izjavni (potvrđni i niječni) i upitni. Pojava neodređenih deiktika u ovom mini-sustavu može biti zbunjujuća, jer nema odgovarajućeg modaliteta, što ih čini posebno zanimljivima za naš predmet proučavanja.

zato *za ovo* *za ono*⁹

Ako usporedimo stubac "potvrдно" sa stubcem "upitno", otkrit ćemo daljnje zanimljivosti:

<i>taj, ta</i>	<i>tko</i>
<i>to</i>	<i>što</i> ¹⁰
<i>tada</i>	<i>kada</i>
<i>tu</i>	<i>gdje</i>
<i>tamo</i>	<i>kamo</i>
<i>tuda</i>	<i>kuda</i>
<i>tako</i>	<i>kako</i>
<i>toliko</i>	<i>koliko</i>

Odstupanje pokazuje morfologija za "mjesto": *tu: gdje*, (ali *tamo - kamo, tuda - kuda*), "uzrok" rješava distinkciju istom prepozicijom i morfologijom za "subjekt - neživo": *zašto*, slivenim likom, što svjedoči o visokom stupnju gramatikalizacije i dokazuje da se iza toga krije jedinstvena gramatička kategorija odnosno sintaktička funkcija.¹¹

Morfologija za "upitno" osnova je za daljnje tvorbe na vodoravnoj osi naše tablice. Tako ona služi za tvorbu likova za "niječno" i "neodređeno" prefiksacijom *ni-* ("niječno") i *ne-* ("neodređeno"), pa tako imamo:

Niječno	Neodređeno
<i>niko</i>	<i>netko</i>
<i>ništa</i>	<i>nešto</i>
<i>nikada</i>	<i>nekada</i>
<i>nikako</i>	<i>nekako</i>
<i>?nikoliko (ništa)</i>	<i>nekoliko</i>
<i>nigdje</i>	<i>negdje</i>
<i>za ništa</i>	<i>za nešto</i>
<i>nizašto (ni za što)</i>	

Iz sustava je ispao samo **nikoliko* koji je zamijenjen s *ništa*, a *ni koliko* (naglašeno i odvojeno) se rabi u poredbenim konstrukcijama, npr. *Nema ni koliko bi u čašu stalo*.

Ako sva četiri stubca sažmemo na osnovne, invarijantne znakove, onda bismo sve skupa mogli svesti na triliternu *T - K - N* (slijed tvorbe likova) ili bolje na *N - K - T* (postulirani razumski slijed RM), gdje

⁹ U prvi stubac stavili smo riječi s korijenskim suglasnikom *T*: jer one čine osnovu za ostale tvorbe u mini-sustavu. Semantički slijed bi inače bio: *ovaj - taj - onaj*, odnosno, prema korijenskim suglasnicima: *V - T - N*. Zanimljivo je da samo "vremenski" *ovda* nije u uporabi u hrvatskom jeziku.

¹⁰ Uz opreku korijenskih suglasnika iz bilj. 9, imamo i opreku za "živo-upitno" *K - (tko < kto)*: "neživo-upitno" *Š - (što < što)*. Za više pojedinosti, cf. Stjepan Ivšić, *Slavenska poredbena gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 1970., str. 95, 244.

¹¹ U hrvatskome pitanje *zašto?* odnosi se izravno na glagol: *Zašto radite? - Radimo da zaradimo, a za što?* na predmet radnje glagola: *Za što radite? - Radimo za plaću (za nagradu, za pohvalu, itd.)*.

T = "potvrдно", "pokazno", "deiktičko";

K = "upitno";

N = "niječno" i "neodređeno".

Sve se opreke svode na ta tri suglasnika kao simbole, odnosno nositelje temeljnoga značenja.¹² Pri tome je zanimljiva opozicija *ne-*: *ni-* koja luči "neodređeno" od "niječnoga". Ako bismo tražili neko objašnjenje zašto je *ne*-neodređen a *ni-* niječan, onda bismo mogli biti ponukani da to dovedemo u vezu s nenaglašenom (nepredikativnom) uporabom *ne* uz glagol (*ne dati, ne ići, nemamo*) i naglašenom upotrebom *ni* kao veznika koordinacije: *Ni on ni njegov brat nemaju hrabrosti uhvatiti se u koštac s neistinama (nevremenom, nebrigama, neozbiljnosti, nedaćama...)*. No to ne bi moglo biti zadovoljavajuće objašnjenje budući da *ne* osim uz glagol ima potpuno niječno značenje i na leksičkoj razini, u antonimima koje smo nanizali na kraju našeg gornjeg primjera, a mogli bismo ih i dalje nizati. I sam izraz *neodređen* suprotno je značenje od *određen*.

Još se jedno zanimljivo pitanje nameće u vezi s našim mini-sustavom, a tiče se "operacijskog slijeda" u tvorbi pojedinih, privremeno nazvanih, nizova likova. Vidjeli smo naime da se "niječno" i "neodređeno" dobiva prefiksacijom "upitnog". Zašto npr. "niječno" u morfologiji hrvatskoga jezika ne operira izravno na "potvrđnom": *nitaj, *nito, *nitu, *nitoliko, itd.?

Na to nas je pitanje navela činjenica da u praksi izvodimo npr. niječne rečenice (niječna preobrazba) iz potvrđnih, kao i upitne. Na tu praksu vjerojatno se oslanja i Ferdinand Brunot kad kaže:

"Toute proposition à laquelle rien ne donne le caractère d'une question, et où il n'y a aucune négation, est affirmative: *Il fait beau; cet homme a cinq enfants; croyez-moi!*" (*La Pensée et la Langue*, Paris, Mason, 1936., str. 493).

S druge pak strane Claude Hagège navodi primjer jezika *koya* (Indija) u kojem se "negacija glagola 'moći' izražava izostavljanjem oznake načina: vrstom ikoničke negacije (simbolizam neprocesa fonetskom deplecijom koja se tiče označavanja modalne sfere u kojoj se može razviti." (*Struktura jezika*, Zagreb, Školska knjiga, 1995., str. 92, bilj. 77).

U svakom slučaju, morfološko ustrojstvo razmatranog sustava u hrvatskom jeziku nije u suglasju s praksom i uvjerenjima sintaktičara. Zasad nam ne preostaje ništa nego da to konstatiramo kao kuriozitet koji pruža hrvatski jezik i da, nakon još nekoliko primjedbi o navedenom sustavu, vidimo kako stvari stoje u nekim drugim jezicima (latinskom, njemačkom).

Gornja nas razmatranja vraćaju našoj polaznoj shemi RM-a u vidu pitanja o "neodređenom", koji nema analogiju u RM, za razliku od "upitnog", od kojega se tvori, i "niječnog" kome se oponira alternacijom prefiksnog samoglasnika (*i > e*). Odakle ono u morfološkoj strukturi, ako nema odgovarajuću sintaktičku funkciju? S kojim ga se još RM može dovesti u vezu? Na kojem ga se planu može dovesti u vezu npr. s "potvrđnim"? Što ima zajedničkoga u "potvrđnom" (realnom) i "neodređenom" (virtualnom)?

¹² Iako se ovdje ne radi o fonosimbolizmu, redovita pojava istih korijenskih suglasnika upućuje na određenu morfo-semantičku spregu na području rečeničnih modaliteta. O tome ćemo se uvjeriti u daljnjem tekstu kada budemo govorili o latinskom i njemačkom jeziku.

Odgovor na ta brojna pitanja ne možemo dobiti iz raščlambe morfološkog ustrojstva čak ni tako visoko organiziranih kao što su hrvatski i češki.¹³

Odgovor na posljednje iz gornjeg niza pitanja mogli bismo, privremeno, potražiti u sljedećim primjerima:

1. **Tko je došao?** (upitna)
2. **Nitko nije došao.** (izjavno-niječna)
3. **Taj, ovaj, on(aj) je došao.** (izjavno-potvrдна, određena)
4. **Netko je došao.** (izjavno-potvrдна, neodređena).

Iz toga proizlazi da su 3. i 4., što se RM tiče, istovrsne rečenice, a razlikuju se samo po odrednicama *određeno-neodređeno*.

O toj istovrsnosti i razlici govorit ćemo još u zaključku ovog rada, a sada pogledajmo razmatrani mini-sustav u dva različita jezika kao što su latinski i njemački.

Latinski jezik, koji ovdje uzimamo kao primjer dobro organiziranog mini-sustava anafora i deiktika, ima ovako strukturiran mini-sustav:¹⁴

Reč. modalitet					
Sint. funkcija		Neodređeno	Niječno	Upitno	Potvrдно
Subjekt	"živo"	aliquis	nemo	quis	is
	"neživo"	aliquid	nihil	quid	id
Priložne dopune	"vrijeme"	aliquando	numquam	quando	tum
	"način"	aliquo modo	nullo modo	quomodo	eo modo
	"količina"	aliquot	nullum	quot	tot
	"mjesto"	alicubi	nusquam	ubi	ibi

¹³ Razmatrani mini-sustav u češkom jeziku izgleda ovako:

Reč. modalitet					
Sint. funkcija		Neodređeno	Niječno	Upitno	Potvrдно
Subjekt	"živo"	někdo	nikdo	kdo	ten, ta
	"neživo"	něco	nic	co	to
Priložne dopune	"vrijeme"	někdy	nikdy	kdy	tehdy
	"način"	nějak	nijak	jak	tak
	"količina"	několik	žádný	kolik	tolik
	"mjesto"	někde	nikde	kde	tady
	"uzrok"	pro něco	pro nic	proč	proto

Ovu tablicu dugujem kolegici Nori Obrtelovoj, lektorici češkoga jezika na Sveučilištu Rennes 2 - Haute Bretagne, na čemu joj ovdje najljepše zahvaljujem.

¹⁴ Zahvaljujem kolegi Zdeslavu Dukatu na savjetima i pomoći u sređivanju primjera iz latinskog jezika.

		aliquo aliqua		quo qua	eo ea
	"uzrok"	aliqua de causa	nulla de causa	cur	ea de causa

Gornju tablicu samo ćemo kratko komentirati, ističući osnovne osobine i ukazujući na pravilnosti i odstupanja u tvorbi likova. Ako krenemo od temeljnih oblika za tvorbu razmatranog mini-sustava, tj. od potvrdnih, onda možemo vidjeti da nizu:

<i>is</i>	u "upitnom" odgovaraju:	<i>quis</i>
<i>id</i>		<i>quid</i>
<i>tum</i>		<i>quando</i>
<i>eo modo</i>		<i>quomodo</i>
<i>tot</i>		<i>quot</i>
<i>ibi</i>		<i>ubi</i>
<i>eo</i>		<i>quo</i>
<i>ea</i>		<i>qua</i>
<i>ea causa</i>		<i>cur</i>

Konstanta upitnih riječi je inicijalno *K-* (*Qu-*), a iznimka je samo *ubi*.¹⁵ Čak se i *eo* "tamo" i *ea* ("tuda") pokoravaju tom modelu tvorbe "upitnog". "Uzrok", kao i u hrvatskom, ima složeni semantizirani izraz (*ea causa*).

Paradigma neodređenih anafora i deiktika gradi se na upitnoj paradigmi - kao u hrvatskom - dosljednim prefiksiranjem *ali-* (< *alius*, *-a*, *-um*, "drugi", "ini", "ostali"):

aliquis
aliquid
aliquando
aliquo modo
aliquot
alicubi
aliquo
aliqua
aliqua de causa,

gdje možemo jedino zamijetiti neusustavljenost, nedovoljnu slijepljenost prefiksiranog pridjeva *aliquis* kod "načina", što je novost u odnosu na "upitno", i "uzroka".

Niječni se modalitet, naprotiv, u latinskom tvori na poseban način, ali ni tu nije izostao korijenski suglasnik *N-*, kao ni *K-* u upitnom i neodređenom. Imamo dakle:

nemo
nihil
numquam

¹⁵ Sudeći po neodređenom *alicubi*, postojao je i oblik **/kubi/*. *Ubi* je vjerojatno nastao analogijom prema *ibi*, odakle i igra riječi u latinskoj poslovice: *Ubi bene ibi patria*.

nullo modo
nullum
nusquam
nulla de causa,

gdje je *nemo* od *ne-hemo* (*ne-homo*), a *nihil* < *ne-hilum*¹⁶.

Ostalo se uglavnom tvori pomoću *nullus*, *-a*, *-um*, niječnog determinanta u "slobodnom stanju" za "način" i "uzrok", i slijepjenih likova *numquam* i *nusquam*.

Latinski je dakle nešto manje sustavan od hrvatskoga, ali se u biti ne razlikuje od njega po izražajnim mogućnostima. Treba ipak istaknuti postupak tvorbe "neodređenog" uvođenjem pojma "alijeteta" (*ali-us*) i obilnu uporabu pridjeva *nullus* u tvorbi "niječnog", za razliku od hrvatskoga koji rabi prilog *ne*.

Njemački jezik pokazuje slijedeću shemu modalno-funkcionalnih anafora i deiktika:

Reč. modalitet					
Sint. funkcija		Neodređeno	Niječno	Upitno	Potvrдно
Subjekt	"živo"	jemand	niemand	wer	d(ies)er
	"neživo"	etwas	nichts	was	das
Priložne dopune	"vrijeme"	irgendwann	nie	wann	dann
	"način"	irgendwie	keineswegs	wie	so
	"količina"	einige		wieviel	so viel
	"mjesto"	irgendwo	nirgends	wo	da
		irgendwohin irgendwoher	nirgendshin	wohin woher	dahin daher
"uzrok"			warum	darum	

U rubrici "potvrдно", osim "načina" *so*, svi ostali (anafore i deiktici) sadrže tematski suglasnik *D-* koji upućuje na hrvatski *T-*.

Upitni modalitet uvodi germanski *W-* u paradigmama koje su paralelne s potvrđnima:

wer - der
was - das
wann - dann
wie - so
wieviel - so viel
wo - da
warum - darum

¹⁶ Cf. Gortan - Gorski - Pauš, *Latinska gramatika*, Zagreb, Školska knjiga, 1966., str. 65.

Za razliku od hrvatskoga, u njemačkome ne postoji oblikovna veza između upitnog i niječnog, ali zato postoji izvjesni paralelizam upitnih i neodređenih oblika, dok niječni i neodređeni nemaju gotovo ništa zajedničkog:

niemand jemand
nichts etwas
nie irgendwan
keineswegs irgendwie
nichts etwas
nirgends irgendwo.

U niječnom i neodređenom nizu uočljivo je leksičko podrijetlo složenica. Tako se u *niemand*, *jemand* osjeća prisutnost imenice *Mann* "čovjek", a *Keineswegs* je složenica od niječnog člana *keine* i adverbijalizirane imenice *Weg* < *wegs*: "put(om)", "način(om)". *Nirgends* je lik građen po većinskom modelu neodređenog načina koji na likove za "upit" lijepi (prefiksira) *irgend-* < *irr-gehen* "lutati", "vrludati", koji u današnjem njemačkom funkcionira kao opći znak za "uopće", "ikako", "bilo kako" i sl., čak i tamo gdje već postoje neodređene riječce: *irgendeiner*, *irgendwelcher*, *irgendeinaml*, *irgendjemand*.¹⁷

U zaključku ovog kratkog uvida u oblikovne osobine anaforičkih i deiktičkih izraza rečeničnih funkcija i rečeničnih modaliteta možemo sažeto iznijeti da:

- hrvatski (i češki) ima usustavljene likove u sve četiri paradigme modaliteta i odabranih sintaktičko-semantičkih funkcija,
- latinski oblikovno vezuje potvrdni, upitni i neodređeni, a "improvizira" negacijsku paradigmu,
- njemački pak povezuje potvrdni i upitni, a od upitnog komponira neodređeni te improvizira niječni.

Od četiri razmatrane modalne paradigme, tri spadaju u tradicionalne RM (potvrdni, upitni i niječni). Izostaje zapovjedni modalitet jer mu ništa u morfologiji anafora i deiktika ne odgovara.

Višak u našem inventaru je paradigma neodređenog modaliteta (koji se nigdje ne navodi među RM). Međutim, ta se paradigma nametnula kao nastavak gore navedenih modalnih paradigmi u morfološkom sustavu anafora i deiktika u sva tri razmatrana jezika: u hrvatskome oponirajući izravno niječnom, u latinskome složenicom *ali* + upitno, a u njemačkom slažući *irgend* + upitno.

U tom pogledu njemački sliči latinskom, ali u odnosu na hrvatski tvori otklon u tom smislu što *etwas* = *nešto*, ali *irgendwann* nije *nekada* (*einst*, *einmal*, *ehemals*), nego "bilo kada".

Što bi trebala značiti ta prekobrojnost "neodređenoga" modaliteta u odnosu na standardni inventar RM ili broj preoblika rečenice? Ona nas vraća na našu shemu (logicističku) s početka izlaganja, ali i na praksu generativista u preoblikama i uvrštenjima zavisnih rečenica, o čemu na primjerima iz hrvatskog

¹⁷ Nismo pronašli odgovarajuće oblike za "zanijekani uzrok" i "neodređeni uzrok". Međutim, u Dudenovoj gramatici (izd. 1966.) nalazimo oblike: *irgendwozu* (final), *irgendwodurch* (konzekutiv) i *irgendwomit* (instrumental), koji su vrlo bliski logičkom odnosu uzročnosti. (*ibid.*, str. 309).

jezika raspravlja Radoslav Katičić.¹⁸ Za nas je posebno zanimljiva činjenica da "neodređeni" modalitet iz naših morfosintaktičkih mini-sustava ne odgovara preoblikama "obezličjenja" generativne gramatike, te da u ishodišnim rečenicama, koje služe za preobliku svih RM, nalazimo oblike ili iz naših rubrika "potvrđno" ili "neodređeno".

O odnosu "potvrđnog" i "neodređenog" raspravljat ćemo u posebnom radu.

Vjekoslav Čosić: A HIDDEN MORPHOSYNTACTICAL SCHEME WITHIN SENTENCE MODALITY

S u m m a r y

The article describes a morphosyntactical mini-system of anaphoras and deictics which - alongside the traditional paradigm of interrogatives with which we identify syntactical functions within the sentence: *who? whom? to whom? concerning whom? with whom? when? how? how much? where? and why?* - includes forms which answer the question in an indefinite, negative and affirmative manner, for example, in Croatian: *tko? - netko, nitko, taj; kada? - nekada, nikada, tada* etc. It is established in the article that these answers cover most of the fields of the basic sentence modalities (excepting the imperative which has its direct morphosyntactical expression in the verbal imperative mode and the exclamatory which does not have systematized expressive means). With their regular constructions they make up a kind of hidden morphosyntactical scheme of sentence modalities. The author analyses the mini-systems of three different languages: Croatian, Latin and German. Latin and German possess logically constructed mini-systems with very little uncovered places but with a bit less of regularity than in Croatian: for example, Latin *quis? - aliquis, nemo, is*; German *wer? - jemand, niemand, d(ies)er*. In a footnote the author gives examples from Czech which has a coherently structured mini-system like Croatian. The author considers as the most interesting the forms for the "indefinite": Croatian *netko, nešto, nekada, nekako, nekoliko*; Latin *aliquis, aliquid, aliquando, aliquo modo, aliquot, alicubi*; German *jemand, etwas, irgendwann, irgendwie, irgendwo*. These forms do not have a corresponding sentence modality but, syntactically speaking, they are similar to the "affirmative".

¹⁸ Najprije u svojoj studiji "Rečenica u rečenicima", *Jezik*, 18 (1970.), 2, str. 34-42; 3, str. 75-83; preuzet u: *Jezikoslovnici ogledi*, Zagreb, Školska knjiga, 1971., str. 100-118; zatim u: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, JAZU-Globus, 1986., str. 127-148.